

บทที่ 1

บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2537 "สะเลียบ" ชุมชนแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่ในหุบเขาทางภาคเหนือของประเทศไทยได้กลายเป็นที่รู้จักของสังคมไทย เพราะชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้ได้เข้าชดชวางบริษัทที่ปรึกษาของธนาคารโลกที่เข้าสำรวจพื้นที่โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นจนเป็นเหตุให้รถตู้ที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่สนับสนุนแก่บริษัทที่ปรึกษาได้รับความเสียหาย ชาวบ้านยังได้ยึดเอกสารบางส่วนที่เข้าใจว่าเกี่ยวข้องกับโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นจากคณะบริษัทที่ปรึกษาไว้ด้วย

เหตุการณ์ครั้งนี้ นับเป็นเหตุการณ์แรกของประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชาวบ้านที่เข้าชดชวางเจ้าหน้าที่บริษัทที่ปรึกษาของธนาคารโลก ซึ่งเป็นองค์กรระหว่างประเทศที่สนับสนุนการสร้างเขื่อนในประเทศไทยมากที่สุด

ก่อนหน้านั้น ความตึงเครียดในชุมชนสะเลียบได้ก่อตัวขึ้นอย่างเงียบๆ เมื่อชาวบ้านได้รับการแจ้งจากเจ้าหน้าที่ของทางการในท้องถิ่นว่า ธนาคารโลกจะเข้าสำรวจหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงประชุมกันและเตรียมเอกสารเพื่อยืนยันคัดค้านการเข้าสำรวจและคัดค้านไม่ให้ธนาคารโลกให้เงินกู้ในการสร้างเขื่อนแห่งนี้

ความตึงเครียดมีมากขึ้น ในวันก่อนที่ชาวบ้านจะเข้าชดชวางคณะที่ปรึกษาของธนาคารโลก เมื่อได้มีการประชุมกันระหว่างคณะบริษัทที่ปรึกษาและชาวบ้าน จากการเข้าสังเกตการณ์ของผู้เขียนพบว่า การประชุมครั้งนี้ได้ใช้ลานดินใต้ต้นไม้บริเวณสนามของโรงเรียนประจำชุมชนเป็นเวที ชาวบ้านได้ต้อนรับผู้มาเยือนด้วยความไม่พอใจนัก เพราะป้ายต่างๆ ที่มีข้อความโจมตีการให้เงินกู้ในการสร้างเขื่อนของธนาคารโลกถูกนำมาติดหลังเวที ขณะที่ป้ายที่มีข้อความประท้วงเขื่อนและต่อต้านการอพยพถูกนำมาติดทั่วหมู่บ้าน ทั้งกำแพงโรงเรียน รั้ว ฝาบ้าน แม้แต่โถงน้ำยังมีการพ่นสีด้วยข้อความประท้วงต่างๆ

การประชุมถูกจัดขึ้นอย่างง่าย ๆ มีโต๊ะและเก้าอี้ไม่กี่ตัว พร้อมเครื่องขยายเสียงสำหรับให้แขกผู้มาเยือนขึ้นชี้แจง ขณะที่ชาวบ้านในเลื้อม่อฮ่อมที่บอกตัวตนว่าเป็นชาวนานั่งฟังอย่างสงบบนลานดินหน้าเวที บางคนแยกออกไปจับกลุ่มคุยกันด้วยสีหน้าวิตกกังวล แขกผู้มาเยือนในครั้งนี้ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ชาวต่างประเทศ 3 คนจากบริษัท Agrisystem (Overseas) จำกัด ซึ่งเป็น

บริษัทที่ปรึกษาจากประเทศอังกฤษ ผู้เชี่ยวชาญด้านมนุษยวิทยาและวิศวกรรมน้ำจากบริษัท ทีม คอนซัลติ้ง เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด 2 คน และรองผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่¹

การประชุมเริ่มต้นด้วยการชี้แจงประวัติตนเองของชาวต่างประเทศ ที่ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นถึงความเชี่ยวชาญด้านสังคม การประชาสัมพันธ์ และงานมวลชน โดยมีเจ้าหน้าที่จากบริษัททีมฯ เป็นล่าม เป็นที่แน่ชัดว่าคณะทั้งหมดมาเยือนหมู่บ้านแห่งนี้ก็เพื่อโน้มน้าวให้ชาวบ้านยอมรับการจัดทำรายงานผลกระทบทางสังคม² คณะผู้มาเยือนเน้นว่า ถ้ามีการศึกษานี้แล้วชาวบ้านจะได้รับความเป็นธรรมจากการอพยพเพราะรายงานจะสะท้อนความต้องการของชาวบ้าน แม้จะมีการชี้แจงอย่างยาวนาน แต่คณะบริษัทที่ปรึกษาก็ไม่ประสบผลสำเร็จที่จะให้ชาวบ้านเห็นด้วย เพราะชาวบ้านต้องการให้องค์กรพัฒนาเอกชนที่ชาวบ้านไว้วางใจเข้าร่วมสังเกตการณ์การศึกษาด้วยเพื่อให้มั่นใจว่า ข้อมูลจะไม่ถูกบิดเบือนว่าชาวบ้านเห็นด้วยกับการสร้างเขื่อน แต่คณะบริษัทที่ปรึกษาไม่ยินยอมโดยอ้างถึงความจำเป็นทางวิชาการ ชาวบ้านจึงไม่ยอมให้มีการสำรวจและยื่นหนังสือให้คณะบริษัทที่ปรึกษานำไปยื่นต่อธนาคารโลกว่าชาวบ้านไม่ประสงค์ให้มีการสร้างเขื่อน

สถานการณ์ได้ตึงเครียดขึ้นเมื่อรองผู้ว่าราชการจังหวัดที่ร่วมเดินทางมาด้วยชี้แจงบนเวทีโน้มน้าวให้ชาวบ้านเห็นด้วยกับการอพยพเพราะเป็นเรื่องธรรมดา โดยยกประสบการณ์ของตนเองที่เคยถูกอพยพมาแล้วจากการสร้างทางด่วน แต่การเข้าแสดงความเห็นของรองผู้ว่าราชการจังหวัดกลับยิ่งทำให้ชาวบ้านไม่พอใจ และลุกเดินหนีเพื่อแสดงการประท้วง กระนั้นก็ตาม คณะดังกล่าวก็ยังเจรจาต่อรองกับแกนนำชาวบ้านเพื่อขอเข้าสำรวจ แต่ก็ถูกปฏิเสธ ผู้นำชาวบ้านคนหนึ่งได้ให้เหตุผลว่า ชาวบ้านกำลังเครียด ขอให้เลื่อนการสำรวจออกไป แต่วันต่อมาบริษัทที่ปรึกษาก็เข้าพื้นที่อีกจึงทำให้เกิดการขัดขวางจากชาวบ้าน

ภายหลังเหตุการณ์วันที่ 11 มิถุนายน ฝ่ายต่างๆ ที่สนับสนุนเขื่อนก็ออกมาเคลื่อนไหวอย่างหนักโดยมุ่งไปที่การกดดันให้รัฐจัดการกับชาวสะเลียบอย่างเด็ดขาด เจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่ถึงกับต้องการล่ารายชื่อของสมาชิกสภาจังหวัดเพื่อเปิดการประชุมวิสามัญ

¹ คณะบริษัทที่ปรึกษาที่เข้าชี้แจงชาวบ้านในวันที่ 10 มิถุนายน 2537 ประกอบด้วย นายแอสลี ซีมอร์ตัน นักนิเวศวิทยาและหัวหน้าโครงการ นายคอลลิน ฟราเซอร์ ผู้อำนวยการฝ่ายการสื่อสารสังคม และนางสาวโซเนีย เรส ทรีโป เอสทราดา จากบริษัท Agrisystem (Oversea) จำกัด นายสนิท สมัครการ นายปรีดาทองสูงงาม จากบริษัท ทีม คอนซัลติ้ง เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด และนายศักดิ์ เกียรติก้อง รองผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่

² ประเด็นสำคัญที่คณะที่ปรึกษามุ่งชี้แจงก็คือ การระบุว่า จะมีการศึกษาผลกระทบทางสังคมด้วยกระบวนการประชุมกลุ่มย่อย คณะบริษัทที่ปรึกษาคนหนึ่งยังชี้แจงว่าได้ติดต่อมหาวิทยาลัยหลายแห่ง รวมทั้งสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล เพื่อเป็นผู้จัดบันทึก

เพื่อเร่งรัดให้เจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินการกับแกนนำและผู้ก่อเหตุ (แพร่ข่าว, 20 มิถุนายน 2537) หนังสือพิมพ์แพร่ข่าวซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ในท้องถิ่นถึงกับพาดหัวว่า "หยาบกฏหมายแบบสุดๆ คำนแกงเสือเด่นเถื่อน เฮโลทำร้ายคณะสำรวจ" (แพร่ข่าว, 15 มิถุนายน 2537) ส่วนคอลัมน์ "สามประสานปากกาเขียนกฎโดยอินทรีเหล็ก" ได้โจมตีชาวบ้านว่า ปาเถื่อนที่ทำร้ายธนาคารโลก ผู้ที่จะให้เงินมาสร้างเขื่อน และอธิบายในทำนองว่าเหตุการณ์นี้มีกลุ่มอนุรักษ์ที่อิงธุรกิจข้ามชาติเป็นผู้อยู่เบื้องหลัง (แพร่ข่าว, 20 มิถุนายน 2537)

ขณะที่นายเมธา เอื้ออภิญญากุล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่ ออกมาแถลงว่า "การที่ชาวบ้านต้อนรับตัวแทนของแบงก์โลกอย่างนี้มันเหมือนกับจังหวัดแพร่เป็นบ้านป่าเมืองเถื่อน..." (ผู้จัดการรายวัน, 18-19 มิถุนายน 2537: ฝ่อเหนือ)

ในส่วนของกรมชลประทาน นายรุ่งเรือง จุลชาติ อธิบดีก็แถลงข่าวปกป้องธนาคารโลกว่า นับแต่มีโครงการเขื่อนแก่งเสือเด่นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 ถึง พ.ศ. 2532 ธนาคารโลกไม่ได้มีส่วนร่วมใดๆ ทั้งสิ้น ธนาคารโลกได้ให้ความช่วยเหลือทางด้านวิชาการโดยไม่มีข้อผูกพันใดๆ โดยมุ่งจะช่วยจัดทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมให้ได้มาตรฐานสากล และระบุว่า รายงานข่าวที่ว่า คณะที่ปรึกษาทางวิชาการของธนาคารโลกได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐบาลญี่ปุ่นมาสำรวจพื้นที่ที่จะสร้างเขื่อนคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงเพราะที่ปรึกษาคณะนี้เพียงเข้ามาดูพื้นที่และทำความรู้จักกับราษฎรเพื่อจัดทำการศึกษาสาธารณะให้เท่านั้น (กรมชลประทาน, ข่าวกรมชลประทาน, 17 มิถุนายน 2537)

ในทางกลับกัน ชาวสะเยียบก็ประกาศสู่ตาย ดังที่นายปิง สะเยียบ ผู้อาวุโสคนหนึ่งของหมู่บ้าน ถึงกับกล่าวว่า "เอาเครื่องบินมาทิ้งระเบิดให้คนสะเยียบตายเสียก่อนเถอะ และค่อยขนศพออกไป... นั่นแหละคือการอพยพออกจากที่นี่ และผมพร้อมที่จะตาย" (ผู้จัดการรายวัน, 18-19 มิถุนายน 2537: ฝ่อเหนือ)

แม้ว่า เกิดความขัดแย้งค่อนข้างรุนแรง แต่ดูเหมือนว่าทางราชการก็ไม่ได้วิตกกังวลใดๆ ตรงกันข้ามกลับประกาศเดินหน้าโครงการต่อไปโดยไม่สนใจชาวบ้านที่คัดค้าน ดังที่รองผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่ได้กล่าวว่า "สะเยียบเป็นคนส่วนน้อยต้องเสียสละเพื่อคนส่วนใหญ่" และประกาศเดินหน้าโครงการต่อไปเพราะเป็นเรื่องของนโยบายรัฐ (ผู้จัดการรายวัน, 18-19 มิถุนายน 2537: ฝ่อเหนือ)

เหตุการณ์ความขัดแย้งในช่วงเดือนมิถุนายน 2537 ดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนต้องการที่จะชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญดังนี้

ประการแรก เหตุการณ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่า ความขัดแย้งเรื่องเขื่อนเป็นความขัดแย้งที่มีกลุ่มต่างๆ เข้าเกี่ยวข้องหลากหลาย โดยที่ฝ่ายสร้างเขื่อนมีการเชื่อมประสานกันระหว่างธนาคารโลก บริษัทที่ปรึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ราชการ และกลุ่มอำนาจท้องถิ่น ซึ่งรวมถึงสื่อมวลชนท้องถิ่น ขณะที่ฝ่ายคัดค้านประกอบด้วยชาวสะเยียบกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นพันธมิตร ความขัดแย้งที่มีกลุ่มหลากหลายนี้แตกต่างกับความขัดแย้งเรื่องเขื่อนก่อนหน้านี้ที่มักจะมีคู่ขัดแย้งหลักคือชาวบ้านและรัฐ ทำให้เกิดคำถามว่า ทำไมความขัดแย้งเรื่องเขื่อนแก่งเสือเต้นจึงมีกลุ่มที่หลากหลายเมื่อเปรียบเทียบกับความขัดแย้งก่อนหน้านี้?

ประการที่สอง เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น รัฐมีทัศนคติเหมือนว่า ชาวบ้านต่อต้านเขื่อนเพราะไม่รู้ข้อมูล ขณะที่สื่อมวลชนท้องถิ่นมองว่าชาวบ้านมีองค์กรพัฒนาเอกชนหนุนหลัง แต่ทัศนคติเช่นนี้ขัดแย้งอย่างสิ้นเชิงกับปรากฏการณ์ที่แก่งเสือเต้นที่ชาวบ้านต่อต้านเขื่อนแห่งนี้อย่างเข้มแข็งถึงกับประกาศสู่ตาย การต่อต้านเขื่อนของชาวบ้านจึงไม่น่าจะเกิดมาจากไม่รู้ข้อมูลหรือเป็นเพราะรัฐประชาสัมพันธ์ไม่ดี หรือมีคนหนุนหลัง แต่น่าจะมีเบื้องหลังมากกว่านั้น จึงทำให้เกิดคำถามว่า ทำไมชาวสะเยียบจึงต่อต้านเขื่อนแห่งนี้อย่างเข้มแข็งทำหายท่ามกลางสถานการณ์ที่ทุกฝ่ายต้องการให้มีการสร้างเขื่อน?

ประการที่สาม เขื่อนแก่งเสือเต้นซึ่งเป็นต้นตอของความขัดแย้งคือส่วนหนึ่งของโครงการผันน้ำกก-อิง-ยม-น่าน โครงการผันน้ำที่ใหญ่ที่สุดที่จะสร้างขึ้นในภาคเหนือ เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นข้าราชการกลับประกาศเดินหน้าโครงการต่อไปเพราะถือว่า การสร้างเขื่อนคือ “นโยบายรัฐ” อีกทั้งยังมีทัศนคติว่า ชาวบ้านเป็น “คนส่วนน้อยที่ต้องเสียสละเพื่อคนส่วนใหญ่” หรืออีกนัยหนึ่ง ชาวบ้านต้องเสียสละเพื่อการพัฒนาของชาติ ทำให้เกิดคำถามขึ้นมาว่า ทำไมรัฐจึงมีความเชื่ออย่างจริงจังเช่นนั้น?

ประเด็นสำคัญของผู้เขียนก็คือ ทำไมความขัดแย้งเรื่องการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นจึงมีความสลับซับซ้อนและมีกลุ่มต่างๆ หลากหลายเข้าเกี่ยวข้อง? ซึ่งสะท้อนว่าความขัดแย้งเรื่องเขื่อนมิใช่เรื่องของผลกระทบในด้านการอพยพผู้คนเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวโยงกับประเด็นทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ เพื่อตอบคำถามดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่า จำเป็นต้องศึกษาความคิดที่อยู่เบื้องหลังการสร้างเขื่อนและนโยบายการสร้างเขื่อนของรัฐไทยที่มีความสลับซับซ้อนนี้ ขณะเดียวกันก็ต้องพิจารณาความขัดแย้งเรื่องเขื่อนในสังคมไทยว่ามีวิวัฒนาการอย่างไร ทำไมความขัดแย้งเรื่องเขื่อนในปัจจุบันจึงมีกลุ่มหลากหลายเข้าเกี่ยวข้อง แต่ละกลุ่มมีการเคลื่อนไหวอย่างไร หรือมีผลประโยชน์อย่างไร โดยการพิจารณาความสัมพันธ์ทางอำนาจ (power relations) ของกลุ่มต่างๆ ที่เป็นตัวแสดงสำคัญ (actors)

หากพิจารณาการอธิบายความขัดแย้งเรื่องเขื่อนในสังคมไทยที่ผ่านมา เป็นที่ชัดเจนว่า การอธิบายมักจะจำกัดว่า ความขัดแย้งมีสาเหตุมาจากชาวบ้านขาดความรู้ความเข้าใจหรือเป็นเพราะรัฐประชาสัมพันธ์ไม่เพียงพอตั้งที่ผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่คนหนึ่งกล่าวถึงแนวทางที่รัฐจะดำเนินการ หลังเหตุการณ์วันที่ 11 มิถุนายน ว่า จะพยายามต่อไปโดยเข้าไปประชาสัมพันธ์กับชาวบ้านให้เข้าใจ (ผู้จัดการรายวัน, 18-19 มิถุนายน 2537: ผ่องเหนือ) การอธิบายนี้ก็เป็นที่มาของเดียงกับกับการอธิบายของนายศักดิ์ เตชะชาญ ที่ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่ในเวลาต่อมาที่มองปัญหาของโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นว่ามาจาก การอ่อนด้านการประชาสัมพันธ์ ไม่สามารถชี้แจงกับชาวบ้านชัดเจนได้ (มติชน 31 ตุลาคม, 2536)

ขณะที่วงวิชาการก็มักจะอธิบายความขัดแย้งเรื่องเขื่อนตามแนวทางการวิเคราะห์นโยบายสาธารณะ เช่น จันทนา สุทธิจารี (2535) และฤดีมาส ปางพุดมพิงศ์ (2534) เป็นต้น

ผู้เขียนเห็นว่า การอธิบายความขัดแย้งเรื่องเขื่อนดังกล่าวยังอยู่ในกระบวนทัศน์ที่ไม่ช่วยให้เข้าใจความสลับซับซ้อนและพลวัตของอำนาจ เพราะความขัดแย้งในการสร้างเขื่อนน่าจะเป็นเรื่องของอำนาจ การช่วงชิงผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ และการสร้างความชอบธรรม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพิจารณาแนวคิดและนโยบายการสร้างเขื่อนของรัฐ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และกลยุทธการเคลื่อนไหวต่อสู้ ต่อรอง ของกลุ่มต่างๆ ในการสนับสนุนและคัดค้านเขื่อน รวมทั้งพิจารณาว่าเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ต่างๆ หรือไม่ ผู้เขียนเห็นว่า แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง (political ecology) จะสามารถอธิบายสิ่งเหล่านี้ได้ เพราะแนวคิดนี้เป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่อธิบายปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและการเมือง (ชูศักดิ์ วิทยากัด, 2539) เพราะเป็นแนวคิดที่ผนวกเอาข้อพิจารณาทางด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง (political economy) ซึ่งเป็นแนวคิดที่เชิงวิพากษ์และชนชั้นรวมเข้ากับหลักการทางนิเวศวิทยา (Blaikie and Brookfield, 1987) แนวคิดนี้ยังสามารถอธิบายปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรที่ต่อสู้กันทั้งในส่วนที่เป็นความคิดและปฏิบัติระหว่างการจัดการทรัพยากรแบบรวมศูนย์อยู่ที่รัฐกับการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองยังสามารถอธิบายเชื่อมโยงกันระหว่างระบบเศรษฐกิจ และการเมืองกับการจัดการทรัพยากร ให้ความสัมพันธ์กับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ด้อยโอกาสและไร้อำนาจทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง และยังจะทำให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relations) ของตัวแสดงสำคัญที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับพื้นที่ไปจนถึงระดับของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและระบบโลก

ที่สำคัญอีกประการก็คือ แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองให้ความสำคัญกับแนวคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ เนื่องจากปัญหาความขัดแย้งในเรื่องทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมีรากฐานมาจากความขัดแย้งในเรื่องของสิทธิในการเข้าทรัพยากรถึงนั่นเอง

การนำเอากรอบแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองเข้าศึกษาความขัดแย้งเรื่องเขื่อนในสังคมไทย จึงจะทำให้เกิดความเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งเรื่องเขื่อนที่สลัษซับซ้อนได้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาความสลัษซับซ้อนของนโยบายการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ของประเทศไทย
- 2.2 เพื่อศึกษาบทบาทและกลยุทธการเคลื่อนไหวของรัฐ องค์กระหวางประเทศ และกลุ่มอำนาจท้องถิ่น ในการผลักดันโครงการเขื่อน
- 2.3 เพื่อศึกษากลยุทธและความหมายในการเคลื่อนไหว ต่อสู้ ต่อรอง ของชาวบ้านในกรณีโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น
- 2.4 เพื่อศึกษาผลสะท้อนและนัยยะทางสังคมและการเมืองของการต่อสู้ของชาวบ้าน

3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 3.1 ทราบถึงประวัติศาสตร์ความคิดการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในบริบทการเมืองการพัฒนา
- 3.2 ทราบถึงบริบทที่มาของนโยบายการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ของประเทศไทย
- 3.3 สามารถเข้าใจความขัดแย้งเรื่องเขื่อนในสังคมไทย
- 3.4 สามารถเข้าใจความสลัษซับซ้อนของ "รัฐไทย"

4. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการใช้กรอบแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองในการศึกษา และทำความเข้าใจความขัดแย้งของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย โดยศึกษามิติทางประวัติศาสตร์ของนโยบายการสร้างเขื่อนของประเทศไทยและความขัดแย้งเรื่องเขื่อนในสังคมทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค

การวิจัยนี้จะมุ่งวิเคราะห์แนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการสร้างเขื่อน บริบทที่มาเชิงนโยบายของการสร้างเขื่อนของรัฐไทย และบทบาทของกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งออกเป็น 5 กลุ่มด้วยกัน คือ

กลุ่มแรก คือ องค์กรเหนือรัฐ ได้แก่ รัฐบาลนานาชาติ หน่วยงานเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศ และบริษัทที่ปรึกษานานาชาติ

กลุ่มที่สอง คือ หน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบโครงการเขื่อน และบริษัทที่ปรึกษาสิ่งแวดล้อม

กลุ่มที่สาม คือ นักการเมือง กลุ่มอำนาจท้องถิ่น และสื่อมวลชนท้องถิ่น

กลุ่มที่สี่ คือ ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบในพื้นที่โครงการ

และกลุ่มที่ห้า คือ กลุ่มสังคมประชา เช่น นักวิชาการ สื่อมวลชน นักศึกษา เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ

การวิจัยนี้จะวิเคราะห์อย่างละเอียดในกรณีโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น เพื่อจะชี้ให้เห็นถึงวิธีการต่อสู้ ต่อรอง และการผลิตความรู้เพื่อใช้ในการต่อสู้ของกลุ่มต่างๆ นอกจากนั้นยังจะพิจารณาความขัดแย้งเรื่องการขวงชิงการเข้าถึงทรัพยากรในพื้นที่โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นด้วย

5. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งที่จะอธิบายความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงของปัจจัยและองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าว ผู้วิจัยจะเลือกกรณีศึกษา การเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

5.1 การเลือกกรณีศึกษา

การศึกษานี้เลือกกรณีโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น จังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ที่รัฐวางแผนมาตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากมีประเด็นที่น่าสนใจก็คือ

ประการแรก ได้ปรากฏบทบาทนักการเมือง กลุ่มอำนาจท้องถิ่น และสื่อมวลชนท้องถิ่นเข้าสนับสนุนเขื่อนแห่งนี้อย่างเข้มแข็ง ซึ่งปรากฏการณ์นี้ไม่เคยปรากฏมาก่อน

ประการที่สอง ชาวบ้านใน 3 หมู่บ้าน ตำบลสะเดียง และบางหมู่บ้านในเขตอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา ได้ร่วมกับองค์กรสิ่งแวดล้อม นักวิชาการ และนักศึกษา คัดค้านโครงการนี้อย่างเข้มแข็งจนกระทั่งรัฐบาลยังไม่สามารถดำเนินการได้ โดยให้เหตุผลโต้แย้งทั้งเหตุผลเชิง

สิ่งแวดล้อมนิยมและสิทธิชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นกรณีที่น่าสนใจที่ชุมชนสามารถรวมพลังกันได้อย่างเข้มแข็ง

ประการที่สาม ความขัดแย้งกรณีโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นสะท้อนให้เห็นความขัดแย้งระหว่างความคิดต่างๆ ในการพัฒนา ระหว่างรัฐที่เน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจกับชาวบ้านที่ต้องการวิถีชีวิตที่พอเพียงและมีความสามัคคี ซึ่งเป็นภาพโดยทั่วไปในสังคมไทยที่รับเอาตัวแบบการพัฒนามาจากตะวันตก

การเลือกกรณีโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นกรณีศึกษาจึงจะช่วยให้เข้าใจความขัดแย้งทางความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาของฝ่ายต่างๆ และยังคงเข้าใจบทบาทของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นในการสร้างความขัดแย้งที่จะทำให้เห็นว่ารัฐไม่ใช่คำตอบที่สมบูรณ์

5.2 การเก็บข้อมูลวิจัย

ผู้วิจัยจะใช้วิธีการเก็บข้อมูล 3 ลักษณะประกอบกัน ดังนี้

(1) การวิจัยเอกสาร (documentary research) โดยรวบรวมรายงานการศึกษาวิจัยเอกสารและรายงาน ข้อเขียน บทความ บทสัมภาษณ์ บันทึกการประชุม จากหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม และคณะกรรมการต่างๆ ที่รัฐตั้งขึ้น รวมถึงรายงานข่าวของสื่อมวลชน เพื่อวิเคราะห์ตีความ (textual analysis) และทำความเข้าใจถึงแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการสร้างเขื่อน บริบทที่มาซึ่งนโยบายของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ บทบาท และกลยุทธ์การเคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนเขื่อน รวมทั้งกลยุทธ์และความหมายของการเคลื่อนไหว ต่อผู้ต่อรองของชาวบ้าน และผลสะท้อนและนัยทางสังคมและการเมืองที่ตามมา

(2) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) และการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ (Informal interview) เพื่อทำความเข้าใจถึงความคิดหรือเหตุผลของแต่ละกลุ่มที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการทำความเข้าใจบทบาทของแต่ละกลุ่มที่เป็นตัวแสดงสำคัญ

(3) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participant observation) ในช่วงเหตุการณ์สำคัญ เช่น การประชุมระหว่างชาวบ้านกับราชการ การเจรจาต่อรอง การแถลงข่าว กิจกรรมเคลื่อนไหวของชาวบ้านโดยเฉพาะชาวสะเลียบ เพื่อดูกลยุทธ์และความหมายของการต่อสู้ต่อรอง

5.3 ช่วงเวลาในการวิจัย

การวิจัยนี้จะใช้เวลาในการเก็บข้อมูลต่างๆ ระหว่างปี พ.ศ.2538-2543

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

เขื่อน หรือ เขื่อนขนาดใหญ่ หมายถึง เขื่อนที่มีปริมาตรกักเก็บน้ำ 100 ล้านลูกบาศก์เมตรขึ้นไป หรือมีพื้นที่น้ำท่วม 15 ตารางกิโลเมตรขึ้นไป ซึ่งนิยามตามบัญชีท้ายประกาศกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม เรื่อง กำหนดประเภทและขนาดของโครงการหรือกิจการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชน ที่ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ที่ออกตามความในมาตรา 46 และมาตรา 51 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 วันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ.2535

เขื่อนหรือเขื่อนขนาดใหญ่ยังมีความหมายตามที่สมาคมการสร้างเขื่อนโลก (International Commission on Large Dam: ICOLD) ที่ได้นิยามว่า หมายถึงเขื่อนที่มีความสูงจากฐานของเขื่อนถึงสันเขื่อนตั้งแต่ 15 เมตรขึ้นไป และเขื่อนที่สูงระหว่าง 10-15 เมตร สามารถจัดเป็นเขื่อนขนาดใหญ่ได้ถ้าหากว่ามีคุณสมบัติดังนี้ 1) ความยาวสันเขื่อนตั้งแต่ 500 เมตรขึ้นไป 2) มีความจุอ่างเก็บน้ำของเขื่อน 1 ล้านลูกบาศก์เมตรขึ้นไป 3) มีปริมาณน้ำไหลเข้าอย่างต่ำ 2,000 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที และ 4) เป็นเขื่อนที่มีปัญหาฐานรากและการออกแบบที่พิเศษ

เขื่อนขนาดยักษ์ (major dam) หมายถึงเขื่อนที่มีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งดังนี้ 1) มีความสูงอย่างต่ำ 150 เมตร 2) มีปริมาตรอ่างเก็บน้ำอย่างต่ำ 25 ล้านลูกบาศก์กิโลเมตร หรือ 3) มีกำลังการผลิตติดตั้งอย่างต่ำ 1 จิกะวัตต์ (1,000 เมกะวัตต์)